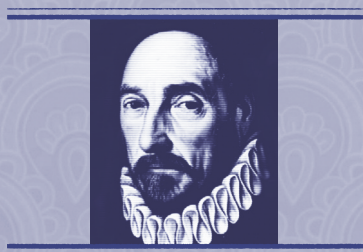

esseifä

—Michel de—
MONTAIGNE

OSA III

WSOY

SUOMENTANUT RENJA SALMINEN

ESSEITÄ III

Michel de
MONTAIGNE
esseifä
OSA III

Suomentanut ja selityksin varustanut

RENJA SALMINEN

HELSINKI

Suomentaja kiittää WSOY:n kirjallisuussäätiötä tuesta.
Niilo Helanderin Säätiö on tukenut teoksen toimitustyötä.

Ranskankielinen alkuteos *Essais III* ilmestyi 1595.
Tämän suomennetun laitoksen ensimmäinen painos ilmestyi 2015.

Suomenkielinen laitos © Renja Salminen ja WSOY 2015

Werner Söderström Osakeyhtiö

ISBN 978-951-0-51737-6

Painettu EU:ssa

SISÄLLYS

Lukijalle	vii
Esipuhe	ix
1 Hyödystä ja kunniallisuudesta.....	I
2 Katumuksesta	24
3 Kolmenlaisesta seurasta.....	44
4 Harhautuksesta.....	61
5 Vergiliuksen säkeistä	77
6 Vaunuista.....	170
7 Korkean aseman haitoista	197
8 Keskustelutaidosta	205
9 Turhuudesta	239
10 Tahdon hallinnasta	328
11 Rammoista	362
12 Kasvonpiirteistä	378
13 Kokemuksesta.....	420
Montaignen elämäkerta pääpiirteissään	504
Editointiperiaatteita	511
Kirjallisuutta	513
Erisnimiluettelo.....	518

LUKIJALLE

Vuonna 2001 alkanut seikkailuni Montaigne-vuoristossa on päättynyt. Matka on ollut pitkä ja vaiherikas. Sen varrella on ollut loivasti kumpuilevia rinteitä ja leppoisia ylätasankoja, mutta myös rotkoja ja jyrkäniteitä, jäätikköjä ja lumimyrskyjä; palkintona laajoja näkymiä eurooppalaiseen kulttuurihistoriaan antiikista renessanssin kautta nykyaikaan. Esseiden kolmannen osan suomennos noudattaa samoja linjoja kuin kaksi ensimmäistä. Olen selittänyt editointiperiaatteeni ensimmäisen osan esipuheessa, s. xxx-xxxiii, ja uudelleen kolmannessa osassa, s. 511, missä on myös yhteenveto Montaignen elämän tärkeimmistä tapahtumista, laajennettu lähdeluettelo sekä erisnimiluettelo.

Kiitän WSOY:tä siitä, että se on kustantamalla *Esseet* halunnut osallistua edistää ranskalaisen kirjallisuuden tuntemusta Suomessa. Samoin kiitän erinomaisesta työstä Jyväskylän yliopiston latinan kielen emeritusprofessori Tuomo Pekkasta, joka on tarkastanut latinan- ja kreikkankielisten sitaattien käännökset. Erityisen suuressa kiitollisuudenvelassa olen kustannustoimittajalleni Saara Pääkköselle, jonka korkea ammattitaito on työni valmistumisen kannalta ollut ratkaisevan tärkeä. Olemme yhdessä pohtineet käännöksen monilukuisia ongelmia ja onnistuneen ratkaisun löydettyämme jakaneet oivaltamisen ilon. Saara Pääkkönen on lukenut käsikirjoitustani sitä mukaa kuin se on valmistunut, tarkastanut oikovedoksen ja auttanut minua merkittävästi tekstin stilisoinnissa. Yhteistyömme on ollut meille molemmille sekä hauska että rikastava kokemus. Lopuksi haluan lähettää lämpimät ajatukseni kaikille Montaignen ystäville Suomessa ja kutsun heidät osallistumaan yhteisen matkamme viimeiseen etappiin.

Helsingissä joulukuussa 2014

Renja Salminen

ESIPUHE

Esseiden kolmas kirja liittyy saumattomasti kahteen ensimmäiseen, mutta on samalla itsenäinen kokonaisuus ja monella tavoin erikois-
asemassa edellisiin verrattuna. Se on Montaignen vanhuudenteos, joka koostuu vuoden 1588 painoksesta (=B) ja hänen siihen vuosina 1588–1592 tekemistään lisäyksistä (=C). Montaigne lukee, korjaa ja kommentoi omaa tekstiään, tai kuten Sergio Solmi sanoo esseiden italiankielisen käännöksen esipuheessa (Garavini, 2005, s. xv), teksti on vuoropuhelua kahden eri Montaignen välillä, vanhempi Montaigne keskustelee muutamaa vuotta nuoremman veljensä kanssa. Tämä kahden tekstin vuorottelu tekee kokonaisuudesta entistä tilkkutäkkimäisempää. Erityisesti viittaussuhteita on usein vaikea hahmottaa. Montaigne harhautuu pitkille sivupoluille, mutta se ei huolestuta häntä. »Eksyn aiheesta, mutta pikemmin tietten tahtoen kuin vahingossa. Aivoitukseni seuraavat toisiaan, vaikkakin joskus matkan päästä, ja liittyvät toisiinsa, vaikkakin mutkan kautta.»

Montaigne ei enää ole nuori aatelismies, joka merkitsee muistiin mietteitään aikansa kuluksi ja ystäviensä iloksi. Pitkä ulkomaanmatka on laajentanut hänen kokemuspiiriään. Hän on Bordeaux'n määri ja usein nähty vieras Ranskan hovissa, poliittinen vaikuttaja, joka ottaa kantaa ajankohtaisiin kysymyksiin ja jota päättäjät, sekä katoliset että protestantit, myös kuuntelevat. Teksti on aikaisempaakin voimakkaampaa ja persoonallisempaa. Siinä on vähemmän antiikista lainattuja anekdootteja ja enemmän Montaignen omia kokemuksia, 1500-luvun politiikkaa ja juridiikkaa. Tyyli on vapautunutta ja värikästä, milloin jyrisevän maskuliinista, milloin ironista ja usein tarkoituksellisen hiomatonta. Se sisältää anakoluutteja,

ellipsejä ja inversioita. Erityisen luonteenomaista on leikittely kiel-
len ilmaisukeinoilla ja iskevillä sanonnoilla: »Je hais *cruellement* la
cruauté» (»Vihaan julmasti julmuutta«), »C'est par manière de *devis*
que je parle de tout, et de rien par manière d'*avis*.» (»Puhun kaikkes-
ta keskustellen, en mistään neuvoen.«)

Kolmas kirja on kirjoitettu vaikeissa olosuhteissa. Montaignen
linna sijaitsi poliittisesti tulenaralla seudulla, katolisten ja protes-
tanttien raja-alueella. Sisällissota sai yhä väkivaltaisempia muotoja,
ja sitä käytiin aivan linnan liepeillä. Sotilaat ryöstivät seudun asu-
jaimistoa ja hävittivät viljelysmaita, kulkutaudit ja ruttoepidemiat
verottivat sekä armeijoita että siviiliväestöä. Montaigne oli itsekin
vakavasti sairas ja kärsi ankarista kipukohtauksista, joita sen ajan
lääketiede ei kyennyt lievittämään saati parantamaan. Kuolema oli
läsnä kaikkialla.

Kuolema on esseiden tärkein teema ja sen osalta kehityskaari
ensimmäisestä kirjasta kolmanteen on erityisen selkeä. Ensimmäi-
sessä kirjassa nuori Montaigne lukee Senecaa ja filosofoi kuole-
maan valmistautumisesta uhmakkaasti tahdon voimalla. Kolman-
nessa kirjassa kuolema on arkipäivän todellisuutta sekä hänelle että
hänen ympäristölleen. Hän siteeraa edelleen filosofeja, mutta ottaa
entistä vahvemmin kantaa eri oppisuuntiin ja puhuu omalla suul-
laan. Hän keskittyy yhä enemmän kuvaamaan itseään ja tavoittaa
oman psyykensä kautta tunteja, jotka koskettavat koko ihmiskun-
taa. Yksilön kautta hän samalla kuvaa universaaliala ihmisyyttä, joka
kantaa halki vuosisatojen meidän aikaamme asti. Viisaus koostuu
vuosien varrella karttuneesta elämäkokemuksesta, jonka ohje-
nuorana ei enää ole järki, vaan luonto. »Antautukaamme luonnon
ohjattaviksi, se osaa asiansa paremmin kuin me.»

Elämänsä lopulla Montaigne kiteyttää ajatuksensa ikiaikaiseen
totuuteen: luonto on paras opettaja. Hänen teoksensa viimeiset
esseet kertovat sairaudesta, kivusta ja kuolemasta, mutta päätyvät
levollisen seesteisyyden tunnelmiin, ylistykseen ilolle ja elämälle.

III:1

HYÖDYSTÄ JA KUNNIALLISTUUEDESTA

^BKukaan ei vältty puhumasta typeryyksiä. Onnetonta on puhua niitä vakavissaan.

*Nae iste magno conatu magnas nugas dixerit.*¹

[Hän puhuu minulle suurin ponnistuksin pelkkää pötyä.]

Se ei koske minua. Minulta typeryydet lipsahtavat juuri niin huolettomasti kuin ansaitsevatkin.² Se on niille onneksi. Luopuisin niistä oitis miten huokeaan hintaan hyvänsä. Enkä osta tai myy niitä enemmästä kuin niiden painosta. Puhun paperille samalla tavoin kuin ensimmäiselle vastaantulijalle. Totta se on, kuten tästä voi lukea.

Kukapa ei vihaiisi kavaluutta, kun Tiberiuskin kieltäytyi harjoittamasta sitä, vieläpä suureksi vahingoksi itselleen? Hän sai Germaniasta viestin, että Arminius raivattaisiin hänen tieltään myrkyn avulla, jos hän näkisi sen hyväksi. (Arminius oli roomalaisten mahtavin vihollinen, hän oli kohdellut roomalaisia halpamaisesti Varuksen aikana ja oli ainoana esteenä heidän valtansa laajenemiselle niille seuduille.) Tiberius vastasi, että Rooman kansalla oli tapana kostaa vihollisille avoimesti asevoimin, ei salavihkaa ja kavalasti. Hän luopui hyödyistä kunniallisuuden tähden. Joku ehkä sanoo, että hän oli teeskentelijä. Sen kyllä uskon. Se ei ole mitenkään ihmeellistä hänen ammatissaan.³ Mutta hyveen tunnustaminen ei menetä arvoaan sitä vihaavan suussa, varsinkaan kun totuus

¹ Terentius, *Heautontimorumenos*, III, v, 8; mukautettu.

² Vrt. essee II:17, s. 505: »Mikään ei estä minua puhumasta typeryyksiä, kunhan en petä itseäni, vaan tiedän ne typeryyksiksi.»

³ Vrt. essee II:17, s. 497, jossa Tiberius »ilmoittaa olevansa aina ulospäin toista kuin sisimmässään».

pakottaa sen hänestä esiin väkisin; ja vaikkei hän halua ottaa sitä omakseen, hän piiloutuu sen suojaan ylvästelläkseen sillä.

Meidän yhteiskuntajärjestelmämme, sekä julkinen että yksityinen, on täynnä puutteita, mutta luonnossa sen sijaan mikään ei ole hyödytöntä, ei edes itse hyödyttömyys. Maailmankaikkeuteen ei sisälly mitään, mikä ei olisi siinä kohdallaan. Olemuksemme on rakennettu sairaista ominaisuuksista: kunnianhimo, mustasukkaisuus, kateus, kostonhimo, taikauskoisuus ja epätoivo asuvat meissä niin luontaisella omistusoikeudella, että tunnistamme samankaltaisia piirteitä myös eläimissä – jopa niin luonnonvastainen pahe kuin julmuus. Sillä myötätuntoonkin sekoittuu sisimmässämme eräänlainen katkeransuloinen häivähdys ilkeämielistä nautintoa nähdesämme muiden kärsivän. Tunne on tuttu lapsillekin.

*Suave mari magno turbantibus aequora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem.*¹

[Kun ulapalla riehuu valtava myrsky, maalta käsin on mieluisaa katsoa toisen kovaa taistelua.]

Jos joku kitkisi ihmisestä näiden ominaisuuksien idut, hän tuhoaisi elämämme perusedellytykset. Samaten jokaisessa hallintojärjestelmässä on tarpeellisia tehtäviä, jotka eivät ole ainoastaan halveksittavia vaan suorastaan paheellisia. Paheet löytävät niissä paikkansa ja auttavat pitämään yllä yhteiskuntaamme, kuten myrkyt auttavat pitämään yllä terveyttämme. Jos paheet muuttuvat hyväksyttäviksi, koska tarvitsemme niitä ja koska yleinen hyöty saa meidät unohtamaan niiden todellisen luonteen, niistä huolehtiminen on uskottava voimakkaammille ja vähemmän arkaluontoisille kansalaisille, jotka uhraavat isänmaansa puolesta kunniansa ja omatuntonsa, niin kuin ihmiset antiikin aikana henkensä. Meidän hei-

¹ Lucretius, II, 1.

kompien tulee ottaa osallemme helpompia ja vähemmän vaarallisia tehtäviä. Yhteiskunnan etu vaatii pettämään, valehtelemaan ^Cja murhaamaan; ^Bluovuttakaamme ne työt tottelevaisemmille ja taipuisammille ihmisille.

Olen toden totta usein suuttunut nähdessäni, kuinka tuomarit turvautuvat vilppiin ja vääriin lupauksiin eduista ja armahdukselta houkutellakseen rikollisen tunnustamaan tekonsa ja käyttävät hyväkseen röyhkeää valehtelemista. Oikeudelle – ja jopa Platonille, joka hyväksyy moisen menettelyn¹ – olisi hyödyllisempää esittää minulle muita, luonteelleni paremmin soveltuvia menetelmiä. Se on petollista oikeudenkäyttöä ja vahingoittaa mielestäni itse itseään yhtä paljon kuin muut vahingoittavat sitä. Hiljattain vastasin, että tuskinpa pettäisin ruhtinasta kenenkään yksityishenkilön tähden, sillä minusta olisi erittäin onnetonta pettää ketään yksityishenkilöä ruhtinaan tähden; en vihaa pelkästään sitä, että minua huijataan, vihaan myös sitä, että jotakuta muuta huijataan minun suhteeni. En edes halua antaa siihen aihetta tai tilaisuutta.

Siinä vähäisessä osassa, joka minulla on ollut sovittelijana ruhtinaidemme välillä eri puolueiden keskinäisessä hajaannuksessa ja sisäisissä riidoissa, jotka nykyään repivät meitä, olen pitänyt visusti varani, ettei kukaan erehtyisi tarkoituksiperistäni ja tulkitsisi väärin esiintymistäni. Ammattimaiset neuvottelijat salaavat mielipiteensä parhaansa mukaan, he teeskentelevät sävyisyyttä ja ovat puheissaan niin sovinnollisia ja vastapuolta myötäileviä kuin osaavat. Minä puolestani tuon julki jyrkimmät mielipiteeni tavalla, joka on minulle ominaisin. Olen heikko ja kokematon neuvottelija ja petän mieluummin tehtäväni kuin itseni. Toistaiseksi minulla on kuitenkin ollut niin hyvä onni – sillä onnea se varmasti enimmäkseen on – että vain harvat ovat liikkuneet kahden leirin välillä herättäen vähemmän epäluuloja ja nauttien suurempaa hyväntahtoisuutta ja

¹ Platon, *Valtio* (III, 389b ja V, 459c–d) antaa päättäjille luvan pettää ihmisiä, kun se tapahtuu heidän omaksi parhaakseen. Vrt. essee II:12, s. 280.

ystävällisyyttä kuin minä.¹ Minulla on avoin ja mutkaton käytös, joka herättää luottamusta jo ensi näkemältä. Vilpittömyyttä ja vääräntämätöntä totuutta pidetään yhä edelleen soveliaina ja kelvollisina millä tahansa aikakaudella. Ihmisten suorapuheisuus ei sitä paitsi herätä epäluuloja ja vastenmielisyyttä, jos he toimivat pyyteettömästi ja voivat rehellisesti vastata samoin kuin Hypereides ateenalaisille, kun nämä moittivat hänen kursailematonta puhettaan: »Hyvät herrat, älkää miettikö suoria sanojani, vaan miettikää, puhunko omaksi hyödykseni ja omaa etuani tavoitellen.»² Suorapuheisuuteni on myös voimakkuudellaan sekä ilmeisellä yksinkertaisuudellaan ja tasapuolisuudellaan helposti vapauttanut minut teeskentelyepäilyistä, sillä en jätä sanomatta ihmisille kasvotusten mitään, kuinka katkeraa ja kirpaisevaa hyvänsä, minkä voisin sanoa pahemmin heidän selkensä takana. Toiminnallani ei ole muuta päämäärää kuin toiminta itse, en liitä siihen mitään pitkällisiä seureauksia tai suunnitelmia. Jokaisella toimella on oma tarkoituksensa – onnistuessaan se osuu maaliin!

Minua ei sitäpaitsi kiihota mikään vihan tai rakkauden intohimo tämän maan mahtihenkilöitä kohtaan, eikä tahtoni ole minkään henkilökohtaisen loukkauksen tai kiittolisuudenvelan kahlehtima. ^CTunnen kuninkaitamme kohtaan pelkästään lain ja kansalaisvelvollisuuden edellyttämää kiintymystä, jota yksityiset näkökohdat eivät heilauta puoleen tai toiseen. Siihen asiintilaan olen tyytyväinen. ^BYleistä hyötyä ja oikeudenmukaisuutta koskevat kysymykset eivät myöskään innosta minua muuten kuin kohtuullisesti ja kiihottomasti. En halua sitoutua henkilökohtaisiin sopimuksiin ja lupauksiin, jotka kahlehtivat sisimpämmekin; viha ja kauna eivät

¹ Montaigne toimi sisällissodan aikana useita kertoja välittäjänä Kaarle IX:n ja Henrik III:n neuvotteluissa protestanttien johtajan Henrik Navarralaisen kanssa. Erityisesti toisen virkakautensa aikana Bordeaux'n määrinä (1583–1585) hänellä oli sovittelijan tehtävä «kolmen Henrikin», Henrik III:n, Henrik Navarralaisen ja Henri de Guisen poliittisessa valtataistelussa.

² Plutarkhos, *Comment on pourra discerner le flatteur d'avec l'amy*, (1572) f. 51 A (670°).

kuulu oikeuden toimialaan, moiset intohimot palvelevat vain niitä, jotka eivät tyydy suorittamaan velvollisuuksiaan pelkän järjen avul-la.¹ Kaikki lailliset ja oikeudenmukaiset aikomukset ovat itsessään tasapuolisia ja maltillisia, muuten ne vääristyvät ja muuttuvat kapi-nallisiksi ja laittomiksi. Siksi voin kulkea kaikkialla pää pystyssä, kirkkain otsin ja avoimin sydämin.

En pelkää tunnustaa, että totta puhuen olisin valmis tarpeen tul-len noudattamaan entisen eukon esimerkkiä ja sytyttämään kynt-tilän pyhälle Mikaelille ja toisen hänen lohikäärmeelleen.² Menen vaikka tuleen oikeuden puolesta – en kuitenkaan kirjaimellisesti, jos suinkin voin sen estää. Tuhoutukoon Montaigne³ yleisessä hävi-tyksessä, jos on pakko, mutta jos se ei ole välttämätöntä, olen koh-talolle kiitollinen sen pelastumisesta ja käytän sen varjelemiseksi kaiken vapauden minkä velvollisuuteni minulle myöntävät. Eikö Atticuskin⁴ kuulunut oikeutta puolustavaan ja tappiolla jääneeseen puolueeseen, mutta pelastui maltillisuutensa ansiosta, kun koko maailma muutosten myllerryksessä kärsi täydellisen haaksirikon?

Atticuksen kaltaisille yksityishenkilöille se onkin helpompaa, ja moisiin myrskyihin on mielestäni oikeutettua olla sekaantumatta oma-aloitteisesti. Mutta pysyttelevä horjuvana ja ulkopuolise-na, olla ottamatta kantaa ja kallistumatta mihinkään suuntaan sil-loin kun oma maa on kahtia jakautunut ja sisällissodan kourissa, ei minusta ole kaunista eikä kunniallista. ^C»*Ea non media, sed nulla via*

¹ 1595 lisää: »*Utatur motu animi, qui uti ratione non potest.*» [Sielun liikkeeseen turvau-tuminen on hyödyllistä sille, joka ei osaa käyttää järkeään.] Cicero, *Tusc.*, IV, xxv, 55. Sitaatti on siirretty tähän esseestä III:10, s. 342.

² Tarinan mukaan vanha vaimo sytytti kynttilän pyhälle Mikaelille, jotta tämä suojelisi häntä, ja toisen paholaiselle, jotta tämä ei vahingoittaisi häntä.

³ Montaignen linna tiluksineen.

⁴ Cornelius Nepos, *Atticus*, VI-X. Titus Pomponius Atticus (110–32 eKr.) onnistui sopui-san luonteensa avulla välttämään kansalaissotien levottomuudet, auttamaan Sullan val-loituksessa kärsinyttä Ateenaa, pysymään hyvissä väleissä sekä Caesarin että Pompeiuk-sen kannattajien kanssa ja saavuttamaan kaikkien puolueiden kunnioituksen. Hän eli 77-vuotiaaksi; Montaigne kertoo hänen kuolemastaan esseessä II:13, s. 435–436.

est, velut eventum expectantium, quo fortunae consilia sua applicent»¹

[Silloin ei kuljeta keskitietä, eikä mitään muutakaan tietä, niin kuin tekevät ne, jotka odottavat lopputulosta asettuaakseen kohtalon määräämälle kannalle.]

Se voi olla sallittua, kun kyseessä ovat naapurin asiat. Syrakusan tyranni Gelon pysytteli sillä tavoin odottavalla kannalla barbaarien sodassa kreikkalaisia vastaan. Hänellä oli Delfoissa lähettiläs, jolla oli lahjoja mukanaan, seuraamassa tilannetta ja katsomassa, mille puolelle sotaonni kääntyisi, jotta voisi oikean hetken tullen liittyä voittajaan.² Kotimaata koskeissa asioissa hänen menettelynsä olisi verrattavissa petokseen: ^BSilloin on pakko päättää mihin puolueeseen kuuluu. Mutta jos joku ei ilmoita julkisesti kantaansa, koska hänellä ei ole virkaa tai erityistä tehtävää, joka pakottaisi hänet siihen, pidän sitä anteeksiannettavampana (omasta puolestani en kyllä turvaudu moiseen verukkeeseen) kuin sodissa vieraita valtoja vastaan, joihin lakiemme mukaan kenenkään ei ole pakko osallistua vastoin tahtoaan. Kaikesta huolimatta nekin jotka sitoutuvat ehdottomasti, voivat tehdä sen niin hallitusti ja maltillisesti, että rajuilma saattaa kulkea heidän päänsä yli vahingoittamatta heitä. Eikö meillä ollut aihetta toivoa sitä Orléansin edesmenneen piispan sieur de Morvilliers'n kohdalla?³ Ja niiden joukossa, jotka tällä hetkellä taistelevat urhoollisesti, tiedän monien olevan käytökseltään niin oikeudenmukaisia ja lempeitä, että he saattavat pysyä pystyssä riippumatta siitä, mitä turmiollisia mullistuksia ja romahduksia tai-vaalla lieneekin meille varattuna.

Minusta kuninkailla yksin on oikeus kantaa kaunaa muita kuninkaita kohtaan, ja halveksin niitä, jotka sydämen halusta antautuvat näin epäsuhtaisiin välien selvittelyihin, sillä eiväthän ihmiset etsi ratkaisua mihinkään henkilökohtaiseen erimielisyyteen, kun he lähtevät

¹ Livius, XXXII, xxi, 33.

² Herodotos, VII, 163.

³ Jean de Morvilliers (1506–1577) oli neuvottelijana tunnettu maltillisesta suhtautumisestaan protestantteihin.

Ajatonta pohdintaa vuosisatojen takaa

Esseemuotoisen kirjallisuuden isän Michel de Montaignen tuotannon kulttuurihistoriallinen arvo on mittaamaton. Nykylukija ilahtuu omakohtaisten ja suorasukaisten kirjoitusten tuoreudesta ja ironiasta, tutkija laitoksen laajoista taustatiedoista.

”Olen itse kirjani sisältö”, sanoo Michel de Montaigne *Esseidensä* johdannossa. Hänen mukaansa jokaiseen meistä sisältyy koko ihmiskunta, joten kuvatessaan itseään hän kuvaa ihmistä yleensä. Esseitä leimaa epäily, vallitsevien käsitysten kyseenalaistaminen ja kriittinen etäisyys elämän ilmiöihin. Ne ovat paitsi arvokas historiallinen dokumentti 1500-luvun Ranskasta sivistyneen aatelismiehen tulkitsemana myös osa elävää filosofista kulttuuriperintöä ja yleissivistystä.

Michel Eyquem de Montaigne (1533–1592) oli Ranskan renessanssijan moraali filosofi, jota pidetään esseemuodon kehittäjänä. 1500-luvun uskonnolliset ja valtiolliset mullistukset muokkasivat hänestä skeptikon ja humanistin, joka Sokrateen tavoin tiesi vain, ettei tiennyt mitään.

Montaignen esseetuotanto julkaistiin kokonaisuudessaan ensi kerran suomeksi vuosina 2003–2015. Kaikki kolme osaa on kääntänyt professori Renja Salminen.

